

تبیین الگوی نمای معماری با رویکرد توسعه‌ی میان‌افزا در بافت فرسوده اراضی شرقی میدان امام خمینی (ره) ارومیه مبتنی بر معماری بومی ارومیه

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۸/۲۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۲۲

کد مقاله: ۱۲۳۵۴

پرستو عزیزپور میان‌دوآب^۱، پوریا دربند یوردشاهی^۲

چکیده

در هر جامعه‌ای پیشینه‌ی تاریخی-فرهنگی جهت حفظ پیوستگی هویتی اهمیت دارد. از این رو بافت‌های تاریخی وظیفه‌ی مهمی به دوش دارند. لذا شناخت و حفظ بافت‌های قدیمی در گرو احیا و بازسازی آن‌هاست. یکی از بافت‌های ارزشمند و تاریخی شهر ارومیه در جوار بازار قدیمی آن قرار دارد که طی دهه‌های گذشته دچار تخریب و دگرگونی شده است. در این پژوهش سعی شده الگوهای طراحی نما با رویکرد توسعه‌ی میان‌افزا برای اراضی شرقی میدان امام خمینی (ره) ارائه گردد. بنابراین ضمن مطالعات اسناد و مدارک کتابخانه‌ای به مشاهده میدانی در بافت‌های قدیمی همجوار نیز پرداخته شده تا با تجزیه و تحلیل بناهای قدیمی (از قاجار تا پهلوی دوم) براساس مولفه و معیارهای توسعه میان‌افزا در نهایت الگو و چارچوبی برای بازسازی و طراحی در محدوده‌ی تعریف شده ارائه شود. پژوهش فوق از نوع کاربردی بوده و به شیوه‌ی توصیفی-تحلیلی همراه با بررسی‌های میدانی صورت گرفته است.

واژگان کلیدی: معماری ارومیه، توسعه میان‌افزا، بافت تاریخی، بازسازی بافت قدیمی، خانه‌های ارومیه

۱- کارشناس ارشد معماری

۲- کارشناس ارشد معماری

۱- مقدمه

در این پژوهش (اراضی شرقی میدان امام خمینی) بر اساس طرح توسعه‌ی شهر ارومیه، به محدوده‌ای با مساحت تقریبی ۲۰ هکتار محصور شده بین چهار محور خیابان‌های امام خمینی، بعثت، شهید باکری و شهید منتظری اطلاق می‌شود. محدوده‌ی مذکور در بافت تاریخی و فرسوده شهر ارومیه قرار دارد که از منظر هویت بخشی شهر دارای اهمیت بوده و دهه‌های گذشته به دلیل بمباران‌های جنگ تحمیلی و توسعه‌ی شهری تخریب شده است. لذا بازسازی محدوده‌ی فوق برای تعریف کانون شهری و هویت آینده‌ی شهر ارومیه مهم می‌باشد. در پروژه‌های طراحی و اجرایی در محدوده‌ی بافت‌های فرسوده و تاریخی نیم‌نگاهی به گذشته و نیم‌نگاهی به نیازها و شرایط امروزی سبب شده است تا در این پژوهش از رویکرد (توسعه‌میان‌افزا)) برای تبیین الگوی معماری جهت بهره‌مندی جامعه مهندسين و کاربران عمومی استفاده شود. لذا سعی بر این است که در تحقیق پیش رو با استفاده از معماری بومی شهر ارومیه و به ویژه نمونه بناهای تاریخی واجد ارزش معماری در محدوده‌ی میدان امام خمینی اعم از بازار سنتی و محلات مسکونی برای استخراج الگوهای معماری سنتی و تبیین الگوهای نوین استفاده شود.

۲- بیان مسئله

فضاهای شهری در قالب یک سازمان آراسته و منظم برای فعالیت‌ها و رفتارهای انسانی طراحی شده‌اند که انسان جزئی از آن بوده و از آن جایی که الگوهای رفتاری انسان ثابت نبوده و در گذر زمان تغییر می‌کند، بنابراین هنجارهای انسان در بازه‌های زمانی مختلف به آن فضاها معانی جدید می‌بخشد (رضایی و حسینی، ۱۴۰۰، ص. ۶۴). از سوی دیگر بافت تاریخی هر شهری بیانگر هویت، تاریخ، فرهنگ و هنر گذشتگان آن شهر است که محصول تالیف قاعده‌مند از دانه‌هایی است که در پرتو نظام‌های گوناگون ساخته و پرداخته شده‌اند. در نظام پیچیده‌ی بافت‌های قدیمی مجموعه‌ای از دیدگاه‌ها، اندیشه‌ها، اعتقادات، فرهنگ‌ها و عوالم ذهنی مردم بومی مشهود و ملموس است. لذا کیفیت هر بافت شهری و محله‌ای که به دست معماران و شهرسازان طراحی و ساخته می‌شود، نقش مهمی در حیات شهری ایفا می‌کنند (مسعود و بیگ زاده، ۱۳۹۲: ۴۳). بعضی از پژوهشگران باور دارند که نتیجه‌ی تلاقی معاصر ایران و غرب، چهل تکیگی هویت شده است (فروغ‌مند اعرابی و ارژمند، ۱۴۰۱: ۹۱). امروزه تاثیر فضاهای شهری به عنوان محیط‌های موثر بر روان و احساسات انسان دارای اهمیت است که بر سلامت روحی و احساسی فرد تاثیر دارد (Lavin, 2006: 4). در جوامع صنعتی و شهری تاثیر محیط بر روان انسان و میزان شیوع اختلالات روانی مانند استرس و افسردگی از عواقب محیط‌های مضر معرفی شده است (امامقلی، ۱۳۹۳: ۲۳-۳۷) (تقی پور و دیگران، ۱۴۰۱: ۲۸). از سوی دیگر بازآفرینی بافت‌های قدیمی ضمن حفظ هویت سبب به‌روزرسانی بافت فرسوده‌ی شهری نیز می‌شود (شماعی و همکاران، ۱۴۰۲: ۴۲). بنابر اهمیت محلات قدیمی و محیط‌های شهری، در این پژوهش سعی شده ضمن خوانش بافت اراضی شرقی میدان امام خمینی ارومیه، الگوهایی برای طراحی‌های آینده در این بافت فرسوده نیز تبیین شود تا ضمن حفظ میراث فرهنگی، هنری و معماری بومی؛ فضایی با کیفیت و ارزشمند برای آینده‌ی شهری نیز تامین شود. با توجه به اینکه هدف ایجاد یک پیوند مستحکم بین بناهای قدیمی و ساخت و سازهای نوین است؛ لذا بهره‌مندی از توسعه‌ی میان‌افزا در شکل ساده و خوانای خود مورد نظر است. بدین شیوه توسعه‌ی شهر به صورت پیوسته در بازه‌های زمانی مختلف شکل می‌گیرد (Falconer & Frank, 1999: 117). لذا تلاش بر این است که الگوی مناسبی برای طراحی نما با رویکرد توسعه‌ی میان‌افزا در بافت تاریخی ارومیه محدوده اراضی شرقی میدان امام خمینی ارائه گردد. در این پژوهش کاربردی ضمن مطالعات کتابخانه‌ای، اسناد و مدارک، تحقیق و مشاهدات میدانی نیز برای دستیابی به نمونه‌های موردی صورت گرفته است. لذا در این راستا بناهای تاریخی ارومیه از دوره‌ی قاجار تا پهلوی دوم در بافت‌های مجاور اراضی ذکر شده مورد مطالعه و بررسی میدانی قرار گرفته، المان‌های مشترک انتخاب و فراوانی آن‌ها ارزیابی شده است. در نهایت در قالب جدول و نمونه‌های موجود برای جمع‌بندی نهایی ارائه شده است.

۳- پرسش تحقیق

توسعه میان‌افزار چه مولفه‌ها و معیارهایی در طراحی بناهای جدید دارد؟
چگونه می‌توان معماری میان‌افزا را در بافت فرسوده و تاریخی اراضی شرقی میدان امام خمینی ارومیه پیاده کرد؟

۴- مرور مبانی نظری و پیشینه

پس از جنگ جهانی دوم و دهه‌ی ۷۰ میلادی در مقابل رشد بی‌رویه و پراکنده‌ی شهرهای اروپایی، نقد و واکنش‌های تندی شکل گرفت که بانی شکل‌گیری توسعه درون‌زا در رویارویی با این مشکلات شد. در این راستا نگرش‌های گوناگونی شکل گرفتند که در سطوح مختلف طراحی، بازسازی، توسعه و ... ارائه شدند. در این میان توسعه‌ی میان‌افزا در طراحی شهری و معماری در

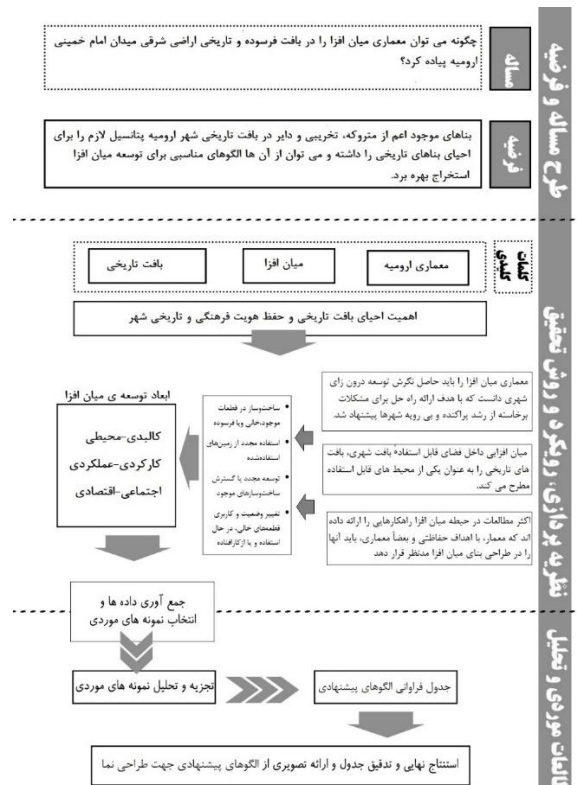
بافت‌های فرسوده و قدیمی پرداخت که فرآیند توسعه و استفاده‌ی مجدد از بناهای متروکه، خالی و یا رها شده را مطرح کرد. توسعه‌ی میان‌افزا به عبارت دیگر تعبیری ساده از توسعه درون‌زاست که بر زمین‌ها، بناهای خالی و بلااستفاده تمرکز دارد (شریفیان، ۱۳۸۹: ۴۷).

طی دهه‌های اخیر به دلیل تقابل دو عرصه‌ی سنتی و مدرن، شیوه‌ی جدیدی برای رفع ابهام و تداخلات مورد نیاز بود. پیش از تبیین و تعریف دکترین‌های مرمت و بازسازی، تقابل‌هایی در زمینه‌های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و شهری با احداث ساختارهای جدید شهری مشاهده می‌شد. لیکن با شروع فرآیند تعریف نظریات مرمتی، به بناهای تاریخی توجه شده و اهمیت حفظ و نگهداری آنان مطرح شد. در ادامه‌ی این فرآیند نخستین نظریه‌های مدون در ارتباط با ویژگی بافت‌های تاریخی شهرها بیان شد که ریشه‌ی شکل‌گیری رویکرد میان‌افزا را تشکیل می‌دهند. معماری میان‌افزا در میان مباحث مربوط به ساختارهای جدید در محیط‌های تاریخی با ظهور شهرسازی جدید در قرن نوزدهم میلادی مطرح شده و شکل گرفته است (ترک زبان و محمدمردادی، ۱۳۹۰: ۵۳-۶۶).

عنوان مقاله/کتاب	بسط	منبع
شناسایی اصول و راهکارهای اجرایی توسعه میان‌افزا در شهر تهران به عنوان یکی از ابعاد توسعه شهری پایدار.	معماری میان‌افزا را باید حاصل نگرش توسعه درون‌زای شهری دانست که با هدف ارائه راه حل برای مشکلات برخاسته از رشد پراکنده و بی‌رویه شهرها پیشنهاد شد.	پورموسوی، سیدموسی و همکاران، (۱۳۹۳). شناسایی اصول و راهکارهای اجرایی توسعه میان‌افزا در شهر تهران به عنوان یکی از ابعاد توسعه شهری پایدار. مطالعات توسعه اجتماعی ایران.
Design coding: testing its use in England.	این نوع از توسعه (میان‌افزا) با استفاده از قطعات خالی زمین در بافت شهری و زمین حاصل از تخریب ساختمان‌های موجود، که امروزه بهره‌وری قابل قبولی ندارند، با هدف ممانعت از رشد شهر به سمت فضاهای باز و زمین‌های زراعی اطراف ارائه شده است.	CABE. (2005). Design coding: testing its use in England. London: Commission for Architecture and the Built Environment.
Conservation through development	میان‌افزایی داخل فضای قابل استفاده بافت شهری، بافت‌های تاریخی را به عنوان یکی از محیط‌های قابل استفاده مطرح می‌کند. این بافت که به دلیل جنبه‌های کالبدی و غیرکالبدی آن اهمیتی دوچندان دارد، نیازمند حساسیت بیشتر است.	Worthington, J. (۱۹۹۸). Conservation through development. University of York: Architectural Press
The historical context: principles and philosophies	در معماری میان‌افزا ساختارهای جدید از منظر سبک، فرم و توده، سازه و شیوه ساخت، کاربری و روابط فضایی، مصالح، جزئیات، مقیاس و تناسبات باید با معماری معاصر هم‌خوان باشند. حداکثر ارتباط و پیوستگی با بافت مجاور را با حداقل آسیب بصری به آن تأمین کنند.	Warren, J., Worthington, J. & Taylor. S. (۱۹۹۸). The historical context: principles and philosophies. Boston: Architectural press. شاه تیموری، یلدا و مظاهریان، حامد (۱۳۹۱). رهنمودهای طراحی برای ساختارهای جدید در زمینه تاریخی. هنرهای زیبا، ۱۷، صص. ۲۹-۴۴.
معماری میان‌افزا؛ رویکردی میان‌رشته‌ای برای طراحی در بافت تاریخی نمونه موردی: مجموعه تجاری مشروطه در بافت تاریخی بازار تبریز	اکثر مطالعات در حیطه میان‌افزا راهکارهایی را ارائه داده‌اند که معمار، با اهداف حفاظتی و بعضاً معماری، باید آنها را در طراحی بنای میان‌افزا مدنظر قرار دهد.	قره‌بگلو، مینو، نژادابراهیمی، احد و اردبیلی، ایلقار. (۱۳۹۸). معماری میان‌افزا؛ رویکردی میان‌رشته‌ای برای طراحی در بافت تاریخی؛ نمونه موردی: مجموعه تجاری مشروطه در بافت تاریخی بازار تبریز. باغ نظر، ۱۶، صص. ۵۷-۶۸.
مرمت شهری؛ تعاریف، نظریه‌ها، تجارب، منشورها، قطعنامه‌های جهانی، روش‌ها و اقدامات شهری	معماری میان‌افزا در نظر به بنای تاریخی معتقد به عدم استفاده از طرح‌ها و حتی مصالحی است که نشان از زمان و سبکی جز زمان و سبک بنای تاریخی دارند.	حبیبی، محسن و مقصودی، ملیحه. (۱۳۹۴). مرمت شهری؛ تعاریف، نظریه‌ها، تجارب، منشورها و قطعنامه‌های جهانی، روش‌ها و اقدامات شهری. تهران: دانشگاه تهران.
توسعه میان‌افزا؛ بهره‌گیری از ظرفیت‌های درونی شهر	به کارگیری توسعه میان‌افزا به عنوان یکی از راهکارهای اساسی برای تحقق رشد هوشمند در هر نقطه‌ای از جهان هرچند منطقی به نظر می‌آید اما بایستی به شکل‌گیری و گسترش آن در بستر مربوطه با در نظر گرفتن اهداف و پیش‌زمینه‌های لازم توجه کرد.	شریفیان، احسان، (۱۳۸۹). توسعه میان‌افزا؛ بهره‌گیری از ظرفیت‌های درونی شهر، ماهنامه منظر، شماره دهم، صص. ۴۷-۵۰.

۵- روش شناسی

این پژوهش از نوع توصیفی-تحلیلی بوده و از لحاظ هدف، پژوهشی کاربردی است. از منظر ماهیت آمیخته‌ای از روش گردآوری اطلاعات و بررسی‌های میدانی، مطالعات کتابخانه‌ای است. در بخش مبانی نظری و پیشینه مربوطه، اطلاعات از طریق مطالعه و بررسی کتب و مقالات گردآوری شده است؛ سپس بر اساس اطلاعات به دست آمده معیارها و مولفه‌های توسعه‌ی میان‌افزا در قالب نمودار استخراج شده تا در مرحله‌ی تحلیل نمونه‌های موردی از آن‌ها استفاده کرد. نمونه‌های موردی در محدوده‌ی مطالعاتی به شیوه‌ی مشاهدات میدانی، برداشت شده و ویژگی‌های معماری آن‌ها بررسی شده است. سپس فراوانی هر یک از ویژگی‌ها تعیین شده تا به سوال "چگونه می‌توان معماری میان‌افزا را در بافت فرسوده و تاریخی اراضی شرقی میدان امام خمینی ارومیه پیاده کرد؟" پاسخ داده شود و در نهایت یافته‌ها در قالب الگوهای تعریف شده در بخش نتیجه‌گیری ارائه شده است. در نمودار زیر خلاصه روند تحقیق و بررسی نمایش داده شده است.

نمودار ۱- روند تحقیق و بررسی (نگارندگان)

۶- مبانی نظری

۶-۱- توسعه‌ی میان‌افزا

به طور اجمالی منظور از توسعه میان‌افزا بهره‌مندی از بناهای تخریب شده، متروکه و قطعه زمین‌های خالی در محدوده‌ی بافت فرسوده یا تاریخی است که در برنامه رشد و توسعه‌ی شهری قرار می‌گیرند. این الگوی توسعه در راستای حفظ و نگهداری منابع طبیعی، بافت‌های بومی-اجتماعی و همچنین سرمایه‌های اقتصادی شهری است. لذا در این راستا تغییر کاربری قطعات خالی و بازسازی بناهای موجود بلامانع بوده و برای تأمین کاربری‌های مورد نیاز در محله بر اساس سرانه‌ی بروز امری مطلوب است (نوروزی، ۱۳۹۰: ۲۹).

توسعه میان‌افزا به چند گونه به شرح زیر خلاصه می‌شود:

- ساخت‌وساز در قطعات موجود، خالی و یا فرسوده
- استفاده مجدد از زمین‌های استفاده‌شده
- توسعه مجدد یا گسترش ساخت‌وسازهای موجود
- تغییر وضعیت و کاربری قطعه‌های خالی، در حال استفاده و یا از کارافتاده (عزیزپور میانداوب و اکبری، ۱۳۹۷: ۲).

بناهایی که در داخل یک بافت و در میان بناهای موجود در بافت ساخته می‌شوند، بناهای میان‌افزا گویند. با توجه به اینکه بناهای افزوده شده از منظر زمانی هم دوره بناهای قدیمی نیستند لذا خصوصیات کالبدی، فضایی و معماری متفاوت داشته و با دانه‌های قدیمی موجود تفاوت دارند (Macdonald, 2010: 13-15). اما در این هم‌نشینی سعی بر این است که از ایجاد تضاد و تقابل دوری کرده و تعاملی موجه و هماهنگی بین هر دو گروه بناها ایجاد شود. به همین خاطر روش‌های ساخت و ساز بناهای میان‌افزا به شیوه‌های زیر ممکن است:

- رویکرد معماری خنثی یا درجه صفر
- ساختمان‌های جدید با عناصر و خطوط وحدت‌بخش در طراحی (تلفیق)
- رویکرد تضاد و تباین بیشینه‌ای و صراحت سبکی (تضاد و تباین)
- رویکرد هم‌نشینی معماری ناپایدار، سبک و فانتزی (تمسخرآمیز و ناپایدار)
- رویکرد تشابه بیشینه‌ای و سبکی و هم‌افزایی جدید و قدیم (قیاس یا تشابه)
- رویکرد ایجاد ساختمان‌های جدید نا آشکار و یا آیین‌های (غیرقابل رؤیت)
- رویکرد حفظ نما
- رویکرد نماسازی تزئینی
- معماری زمینه‌گرا با رویکرد تداوم
- رویکرد ترکیبی (عزیزپور میاندوآب و اکبری، ۱۳۹۷: ۳-۵) (قدیری، ۱۳۸۵: ۷۸).

۶-۲- شاخص‌ها و مولفه‌های توسعه‌ی میان‌افزا

تجربه‌های تاریخی کشورهای توسعه یافته نشان می‌دهد که هر کشوری در مسیر گذار به دوره مدرن، اشکال مختلفی را تجربه کرده‌اند. خواسته و یا ناخواسته مسائل متفاوتی را در پی داشته‌اند که نیازهای ساکنین را اعم از مسائل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و همچنین نحوه معیشت و کیفیت آن تحت شعاع قرار داده‌است (باقری بهشتی و دیگران، ۱۳۹۸: ۵۰-۵۳) (عبدالمحمدی و فیضی، ۱۴۰۱: ۳۹). توسعه میان‌افزا یکی از راهکارهایی است که از سال‌های ۱۹۷۹ میلادی برای بازتعریف محلات قدیمی در برخورد با مسائل و مشکلات کالبدی، زیست بومی، اجتماعی و فرهنگی و همچنین اقتصادی رونق یافته است (قره بگلو و دیگران، ۱۳۹۸: ۵۹). بر اساس تعاریف ارائه شده توسعه‌ی میان‌افزا به مولفه‌های عملکردی و کاربری‌ها توجه داشته و به بازسازی یا استفاده‌ی مجدد از بناهای موجود اهمیت می‌دهد (Listokin et al, 2006:13). در شهرسازی تداوم تاریخی به ویژه معماری شهری بایستی رعایت شده و در فضاهای شهری مشهود باشد؛ لذا بایستی در طراحی معماری و شهری به زمینه توجه کرده و مطابق با جریان‌های زودگذر عمل نکرد (Siravo, 2011).

جدول ۲- معیارهای توسعه میان‌افزا (پورموسی و دیگران، ۱۳۹۳).

ابعاد	معیارها
کالبدی-محیطی	ارائه انتخاب‌های حمل و نقل، کاهش و حذف سیمای عمومی پارکینگ‌ها، توجه به محیط، ایجاد دستورالعمل طراحی شهری، بازسازی خانه‌های موجود
کارکردی-عملکردی	استفاده از پارکینگ‌های اشتراکی، تعیین ناحیه دارای پتانسیل‌های ذاتی توسعه میان‌افزا، ایجاد احساس ایمنی با عناصر طراحی، تسهیل امکان نفوذ پیاده‌ها و ماشین‌ها درون بلوک‌های شهری
اجتماعی-اقتصادی	درگیر کردن ساکنان در تمام شئون، اعلان عمومی شرایط قطعات، استفاده از مالیات‌های مختلف، خلق مشارکت عمومی و خصوصی جهت مهیا کردن تسهیلات مالی، آگاهی یافتن در مورد هرگونه مجادلات سیاسی و تاریخی موجود، وجود تنوع در اندازه‌ها و قیمت‌های مسکن، باز زنده سازی جوامع رو به انحطاط، اجتناب از جابه‌جایی ساکنان در طول زمان اجرای پروژه، تثبیت و حمایت مشاغل محلی و سازمان‌های غیرانتفاعی، حفظ تصویر سنتی محله‌ها

علاوه بر معیارهای ارائه شده در جدول فوق، در طراحی به شیوه‌ی توسعه میان‌افزا بایستی به قواعد و دستور زبان ساخت و ساز شهرهای تاریخی نیز توجه کرد. در این خصوص می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- نظام آموشد، سلسله‌مراتب دسترسی از فضاها و گذرهای اصلی تا دانه‌های عمومی و مسکونی در مقیاس شهری
- مطالعات تاریخی، جمع‌آوری اطلاعات گذشته، پرس‌وجوهای محلی و مطالعات علمی، فنی و باستان‌شناسی معماری و شهری
- نظام کاربری زمین و مکان‌یابی عملکردها در بافت‌های تاریخی

- طرح‌های فرادست و ضوابط مصوب در قالب عناوین مختلف
- نظام پر و خالی و رعایت آن در مقیاس کلان
- مستندسازی، مستندنگاری و ثبت دقیق وضع موجود و تغییرات ناشی از مداخلات
- نظام دانه‌بندی، تفکیک و تقسیم زمین در بافت‌های تاریخی
- نظام تراکم، ارتفاع و خط آسمان
- حریم‌گذاری بخش‌های ارزشمند بافت، منومان‌ها و تک بناهای با ارزش
- ساماندهی امکانات رفاهی و تأسیسات زیربنای شهری در بافت‌های تاریخی
- نظام بلوک‌بندی کلی بافت
- اقدام به تخریب بناهای متروکه و یا نیمه متروکه توجیه پذیر
- کاربری و عملکرد (بیگ زاده شهرکی، ۱۳۹۲: ۸۱-۹۴).

در ارتباط با معماری بناها در چارچوب توسعه‌ی میان‌افزا با توجه به اهمیت زمینه و متن شهری، به‌کارگیری برخی معیارها و ضوابط در طراحی بدنه‌ی بناها و نماهای خارجی (بیرونی) ساختمان‌ها ضرورت دارد. سرفصل‌های مهم در این راستا عبارتند از:

- ورودی
- جزئیات مربوط به اندودها و مصالح پایانی
- ازاره
- قاب‌بندی‌ها و خطوط
- خط آسمان
- هندسه و تناسبات بازشوها
- الگوهای فضایی نمایان در بدنه‌های بیرونی
- رخ‌بام
- هندسه و تقسیمات نما
- ظرایف، آرایه‌ها و تزئینات معماری
- مبلمان و عناصر ملحق به بدنه‌ها (باقرزاده و دیگران، ۱۳۹۴: ۳-۵).

در نهایت برای جمع‌بندی اصول و معیارهای طراحی توسعه‌ی میان‌افزا باید به سه عبارت زیر که خلاصه‌ی مفاهیم است، توجه کرد:

- اهتمام اساسی بر زمینه‌گرایی، تداوم تاریخی و حفظ انسجام بافت تاریخی
- رفع دوگانگی میان معاصرسازی "Urban Re-generation" و پیروی از الگوهای زمینه در بافت‌های تاریخی
- پرهیز از نمادگرایی (فاسادیسیم) هم‌زمان با تلاش در پردازش نماها (بیگ زاده شهرکی، ۱۳۹۲: ۶۷-۷۲) (McConnel & Wiley, 2010).

در راستای تحقق مفاهیم فوق‌الذکر و همچنین بهره‌مندی از ابواب دستور زبان شهرهای تاریخی و معیارهای طراحی توسعه‌ی میان‌افزا نمودار زیر به صورت تفکیک شده معیارها و عوامل موثر در طراحی بناهای میان‌افزا ارائه شده است.

نمودار ۲- عوامل قابل توجه در طراحی بناهای میان‌افزا (عزیزپور میان‌دوآب و اکبری، ۱۳۹۷: ۶)

۷- معرفی محدوده مورد مطالعه

بازار بزرگ ارومیه به عنوان یکی از مهم‌ترین عناصر شهری، همواره در داخل باروی شهر قرار داشته و به عنوان هسته اصلی و مرکزی شهر به حساب می‌آید. این امر در فضای کالبدی شهر تأثیری اساسی داشت و محلات و عناصر دیگر شهری ارتباط شعاعی با آن داشتند. در هسته مرکزی شهر و در درون مجموعه‌ای از ساختمان‌های ثابت و همگن و با شکل و معماری خاص جای داشت. بر اثر خیابان‌کشی‌هایی که در دوره پهلوی صورت گرفته این مجموعه تقریباً از هم‌گسیخته و فقط قسمت جنوبی این مجموعه شکل اولیه خود را حفظ کرده است (در بند یوردشاهی، ۱۳۹۶: ۴) (کاویانپور، ۱۳۷۸: ۳۸۱).

اراضی شرقی میدان امام خمینی در بخشی از بافت تاریخی شهر ارومیه در جوار بازار تاریخی شهر قرار دارد که محدود به بازار تاریخی، خیابان‌های شهید منتظری و بعثت است. عمده‌ی این بخش از بافت تاریخی در بمباران‌های جنگ تحمیلی تخریب شده و سپس با قسمت‌های همجوار خود تلفیق شده است. چنانکه اشاره شد حفظ و تجدید بنای بافت تاریخی یکی از دغدغه‌های شهرسازی و معماری معاصر است. لذا در این بخش سعی شده است بناهای ارزشمند از حیث معماری مورد بررسی قرار گرفته و المان‌های شاخص طراحی نمای آن‌ها شناسایی و در چارچوب جدول جمع‌بندی و ارائه شود.

شکل ۱- محدوده اراضی شرقی میدان امام خمینی (ره) ارومیه (ماخذ گوگل مپ به تاریخ بهمن ۱۴۰۲)

۸- نمونه‌های شاخص و یافته‌ها

در بررسی بافت تاریخی همجوار بازار ارومیه و اراضی شرقی میدان امام خمینی از آنجایی که در معماری پیش از دوران مدرن خانه در میان بناهای ساخته شده واجد ارزش بیشتری بوده (کاظمی و همکاران، ۱۴۰۲: ۱) تعدادی خانه‌ی مسکونی اعم از متروکه، نیمه تخریبی و دایر گزیده شدند تا به کمک آن‌ها المان‌های شاخص طراحی نمای آن‌ها شناسایی شده و اصول طراحی رعایت شده در قالب الگوهای طراحی نما برای توسعه‌ی میان‌افزار پیشنهاد و ارائه شود. در این راستا ۲۵ بنای موجود در بافت تاریخی ارومیه از دوره‌های قاجار تا پهلوی دوم مورد بررسی و تحلیل قرار گرفتند که در جدول زیر بر اساس مولفه‌ها و معیارهای توسعه میان‌افزا (شکل ۱) ارائه می‌شود (جدول ۲).

جدول ۲- نمونه‌ی موردی از بافت‌های تاریخی و قدیمی شهر ارومیه (نگارندگان)

				
خانه شماره ۱	خانه شماره ۲	خانه شماره ۳	خانه شماره ۴	خانه شماره ۵
				
خانه شماره ۶	خانه شماره ۷	خانه شماره ۸	خانه شماره ۹	خانه شماره ۱۰

جدول ۴- مولفه‌های خانه قدیمی بافت تاریخی شهر ارومیه (نگارندگان)

معیار و مولفه های توسعه میان افزا در نمای بناهای موجود در بافت تاریخی شهر ارومیه											بنای معماری در بافت				
نمای متقارن	نمای نامتقارن	ایوان ستون دار	ورودی در وسط	ورودی در طرفین	طاق نما قوسی	یازشوهای قوس دار	یازشوهای تخت	کاشی کاری	تزیینات آجری	قوس دسته سیدی		تقسیم بندی قوس	تخلخل در نما	مصالح سنگ	آجر
															خانه شماره ۲
															خانه شماره ۳
															خانه شماره ۴
															خانه شماره ۵
															خانه شماره ۶
															خانه شماره ۷
															خانه شماره ۸
															خانه شماره ۹
															۱۰
															۱۱
															۱۲
															۱۳
															۱۴
															۱۵
															۱۶
															۱۷
															۱۸
															۱۹
															۲۰
															۲۱
															۲۲
															۲۳
															۲۴
															۲۵

۹- بحث و نتیجه گیری

در بررسی بناهای تاریخی بافت‌های قدیمی شهر ارومیه ویژگی‌های مشترک بین بناهای مختلف مشخص شده که در مجموع تفاوت اندکی با یکدیگر داشتند. برخی موارد جز ویژگی‌های پرتکرار در بناها می‌باشد مانند قوس دسته سیدی که در اکثر بناهای دوره‌ی قاجار تا پهلوی دیده می‌شود. از دیگر ویژگی‌های مشترک اکثر بناها رعایت قانون کلاسیک تقسیمات فرد در طراحی نما، تعداد بازشوها و طاق نماها است. استفاده از آجرکاری‌ها در قاب بندی بازشوهای نمای روبه خیابان و حیاط، آزاره‌های آجری در دیوارهای خارجی و رخ بام بناها که با ظرافت و زیبایی دارای هندسه‌ی ساده و در عین حال مناسب برای ایجاد سایه و روشن در نمای ساختمان است (شکل ۳ و ۲).

شکل ۲- آجرکاری در رخ بام (ماخذ: نگارندگان)

از دیگر ویژگی‌های مشترک پرتعدد استفاده از سنگ در قسمت پاخور دیوارهای خارجی بناهاست (شکل ۳). علی‌رغم مناسب بودن سنگ برای شرایط اقلیمی، عمدتاً از آجر برای ساخت و سازهای داخل شهری استفاده شده است. در خصوص تقارن و یا عدم تقارن در طراحی نماها، طبق نمونه‌های بررسی شده عمده بناهای دوره پهلوی دوم در نماسازی نامتقارن هستند اما در دوره‌های پیشتر سعی بر حفظ تقارن در طراحی نماها بوده است، لذا فراوانی هر دو گروه بسیار نزدیک است؛ در این بررسی بر اساس ۲۵ نمونه ۱۳ نما متقارن و ۱۲ نما نامتقارن بودند (شکل ۴).

شکل ۳- پاخور سنگی دیوارهای خارجی (ماخذ: نگارندگان)

شکل ۴- نماهای متقارن و نامتقارن (ماخذ: نگارندگان)

نمای بناهای سه دوره بررسی شده نشان می‌دهد که درب ورودی، بیشتر در طرفین نما (با نسبت فراوانی ۱۷ به ۸) قرار گرفته است. همچنین پس از دوره‌ی قاجار، بیشتر بازشوها به شکل مربع یا مستطیل طراحی شده‌اند و فقط در نمونه‌های دوره‌ی قاجار و اوایل پهلوی اول بازشوهای قوسی شکل وجود دارد (شکل ۵).

شکل ۵- ورودی در وسط نما و طرفین (ماخذ: نگارندگان)

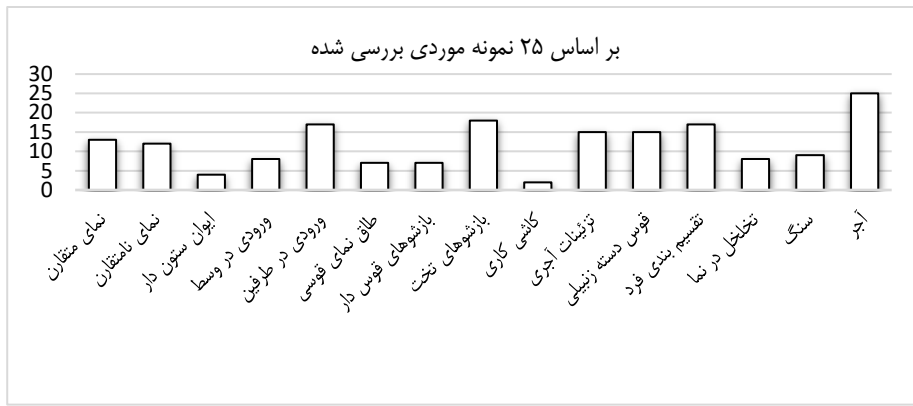
شکل ۶- قوس ها و طاق نماهای درب های ورودی (ماخذ: نگارندگان)

شکل ۷- قوس ها و قاب بندی های بازشو ها (ماخذ: نگارندگان)

در مجموع می توان ویژگی های بناهای بررسی شده را براساس نمودار زیر برای تبیین الگوی پیشنهادی و بهره‌مندی از المان‌های فوق‌الذکر برای طراحی معماری در توسعه میان‌افزا در بافت تاریخی شهر ارومیه پیشنهاد داد. تا بر اساس رعایت اصول مذکور در این توسعه یعنی اهتمام بر زمینه‌گرایی و تداوم تاریخی در انسجام بخشی به بافت‌های تاریخی و همچنین رفع دوگانگی میان معاصر سازی در بافت‌های تاریخی از نمادگرایی پرهیز کرد. لذا می‌توان موارد زیر را برای طراحی نما (با تکیه بر رویکرد توسعه‌ی میان‌افزا) در اراضی شرقی میدان امام خمینی (ره) ارومیه به عنوان راهکارهای مناسب پیشنهاد کرد:

- استفاده از آجر و سنگ‌های بومی در نماسازی
- بهره‌مندی از تزیینات آجری در قاب‌بندی بازشوها و پنجره‌ها
- طراحی رخ‌بام با آجرچینی مورب (یا مشابه نمونه بومی) ضمن ایجاد سایه و روشن
- قاب‌بندی درب ورودی بنا با استفاده از هندسه‌ی بومی آجرچینی
- رعایت تقسیمات فرد در جانمایی بازشوهای نما
- طراحی پنجره‌ها با تقسیمات فرد
- استفاده از قوس دسته‌سیدی در طراحی طاق نماها و بازشوها
- بهره‌مندی از طرح‌های هندسی آجرکاری در دیوارهای خارجی
- بکارگیری سنگ‌های بومی در پاخور دیوارهای خارجی و نمای ساختمان

نمودار ۳- فراوانی ویژگی های نمونه های موردی بررسی شده (نگارندگان)

منابع

۱. امامقلی، عقیل. (۱۳۹۳). تاثیر معماری بر سلامت، ایده ای برای معماری درمانی. فصلنامه علوم رفتاری، شماره ۶، پیاپی ۲۰، صص. ۲۳-۳۷.
۲. باقری بهشتی، آیدا و دیگران. (۱۳۹۸). مطالعه تطبیقی منظر شهری خرمشهر و برلین در حفظ خاطرات جمعی، فصلنامه علمی مطالعات میان فرهنگی، شماره ۱۴، پیاپی ۳۹، صص. ۴۵-۶۸.
۳. باقرزاده، نسرين و دیگران. (۱۳۹۴). اصول و ضوابط معماری نماها و بدنه های بیرونی بناهای میان افرا. تبریز: کنفرانس بین المللی شیوه های نوین در طراحی و ساخت.
۴. بیگ زاده شهرکی، حمیدرضا. (۱۳۹۲). بناهای میان افرا در بافت های تاریخی مبانی نظری طراحی و معیارهای ارزیابی. تهران: آذرخش.
۵. پورموسوی، سیدموسی، ناصر مستوفی، انوشیروان و شکوهی بیدهدنی، محمدصالح. (۱۳۹۳). شناسایی اصول و راهکارهای اجرایی توسعه میان افرا در شهر تهران به عنوان یکی از ابعاد توسعه شهری پایدار. مطالعات توسعه اجتماعی ایران، ۶، صص. ۳۷-۵۷.
۶. ترکزان، شقایق و محمدمرادی، اصغر. (۱۳۹۰). ضوابط طراحی معماری در بافت های تاریخی. شهر و معماری بومی، (۱)، صص. ۵۳-۶۶.
۷. تقی پور، ملیحه و دیگران. (۱۴۰۱). بررسی مولفه های موثر بر طراحی فضاهای مجتمع های مسکونی مبتنی بر ارتقاء سلامت عمومی ساکنین (مطالعه موردی: مجتمع های مسکونی گلستان و زنبق در شیراز)، مجله پژوهش های معماری نوین، دوره دوم، شماره ۱، صص. ۲۷-۴۶.
۸. حبیبی، محسن و مقصودی، ملیحه. (۱۳۹۴). مرمت شهری؛ تعاریف، نظریه ها، تجارب، منشورها و قطعه نامه های جهانی، روش ها و اقدامات شهری. تهران: دانشگاه تهران.
۹. دربند یوردشاهی، پوریا. (۱۳۹۶). تحلیل زیبایی شناسی مسجد سردار ارومیه، کنفرانس معماری ایران گذشته اکنون و آینده، خراسان رضوی، موسسه آموزش عالی اقبال لاهوری.
۱۰. راستین، پ. (۱۳۹۳). اصول و معیارهای طراحی بناهای میان افرا در بافت های تاریخی (در مقیاس تک بنا). کنفرانس ملی شهرسازی، مدیریت شهری و توسعه پایدار.
۱۱. رضانی، هما و حسنی، کیانوش. (۱۴۰۰). ارائه مدل کاربردی طراحی فضاهای شهری زیست پذیر شاد با رویکرد ارتقای کیفیت زندگی در محله تجریس، مجله پژوهش های معماری نوین، دوره اول، شماره ۲، صص. ۶۳-۸۳.
۱۲. شاه تیموری، یلدا و مظاهریان، حامد. (۱۳۹۱). رهنمودهای طراحی برای ساختارهای جدید در زمینه تاریخی. هنرهای زیبا، ۱۷، صص. ۲۹-۴۴.
۱۳. شریفیان، احسان. (۱۳۸۹). توسعه میان افرا؛ بهره گیری از ظرفیت های درونی شهر، ماهنامه منظر، شماره دهم، صص. ۴۷-۵۰.
۱۴. شمعی، علی و همکاران. (۱۴۰۲). نقش ابعاد گردشگری در بازآفرینی پایدار بافت قدیم شهر یزد، فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی، شماره ۴۸، دوره ۱۳، تابستان ۱۴۰۲.

۱۵. عبدالمحمدی، رضا و فیضی، سعیده. (۱۴۰۱). بازشناسی اصول مولفه های سازنده مساجد دروه ایلخانی نمونه موردی: شهر تبریز، مجله پژوهش های معماری نوین، دوره دوم، شماره ۳، صص. ۳۷-۴۶.
۱۶. عزیزپور میاندوب، پرستو و اکبری، سجاد. (۱۳۹۷). تاملی بر اصول طراحی میان افزا، کنفرانس بین المللی عمران، معماری و مدیریت توسعه شهری در ایران، دانشگاه تهران.
۱۷. فروغمند اعرابی، هوشنگ و ارژمند، محمود. (۱۴۰۱). چبستی اصالت و هویت فرهنگی معاصر ایران در معماری با فراتحلیل آثار شایگان، فصلنامه مطالعات شهرایرانی اسلامی، شماره ۴۷، دوره ۱۳، بهار ۱۴۰۱.
۱۸. قره بگلو، مینو، نژادابراهیمی، احد و اردبیلچی، ایلقار. (۱۳۹۸). معماری میان افزا: رویکردی میان رشته ای برای طراحی در بافت تاریخی؛ نمونه موردی: مجموعه تجاری مشروطه در بافت تاریخی بازار تبریز. باغ نظر، ۱۶، صص. ۵۷-۶۸.
۱۹. قدیری، بهرام. (۱۳۸۵). ساختارهای جدید در محیط های تاریخی. تهران: دفتر پژوهش های فرهنگی.
۲۰. کاظمی، سیدمحمد و همکاران. (۱۴۰۲). خوانش مؤلفه های حیات بخش از بازخوانی حیات خانه های سنتی یزد، فصلنامه مطالعات شهرایرانی اسلامی، شماره ۴۸، دوره ۱۳، تابستان ۱۴۰۲.
۲۱. کاویان پور، احمد. (۱۳۷۸). تاریخ ارومیه، نشر آذر کهن.
۲۲. مسعود، محمد و بیگزاده شهرکی، مسعود. (۱۳۹۲). بناهای میان افزا دریافت های تاریخی (مبانی طراحی شهری و معیارهای ارزیابی). تهران: انتشارات آذرخش.
۲۳. نوروزی، سیما. (۱۳۹۰). شهری پایدار با رویکرد توسعه میان افزا(نمونه موردی: کارخانه روغن نباتی نرگس شیراز)، دانشگاه علم و صنعت ایران.

24. CABE. (2005). Design coding: testing its use in England. London: Commission for Architecture and the Built Environment.
25. Lavin, T & others. (2006). Health Impacts of the Built Environment. A Review, Dublin: Institute of Public Health in Ireland.
26. Listokin, D., Walker, C., Ewing, R., Cuddy, M. & Cander, A. (2006). Infill development Standards and Policy Guide.
27. Macdonald, S. (2011). Contemporary architecture in historical urban environment. Conservation Perspectives—The Getty Conservation Newsletter on Historic Cities, 26(2), 13–15.
28. McConnell, V. & Wiley, K. (2010). Infill Development: Perspectives and Evidence from Economics and Planning, Washington, D.C: Resources for the future.
29. Siravo, F. (2011). Conservation Planning — The Road Less Travelled. The Getty Conservation Institute Newsletter, 26(2), 4–9
30. Warren, J., Worthington, J. & Taylor. S. (1998). The historical context: principles and philosophies. Boston: Architectural press.
31. Worthington, J. (1998). Conservation through development. University of York: Architectural Press